

Οι ρίζες της ευγονικής

α' μέρος

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ- ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ- ΕΥΓΟΝΙΚΗ

Τον Οκτώβριο του 1838, δεκαπέντε μήνες αφότου ξεκίνησα τη συστηματική μου έρευνα, έτυχε να διαβάσω το απολαυστικό κείμενο του Μάλθους σχετικά με τον Πληθυσμό, και ήμουν πολύ έτοιμος να αντιληφθώ τον αγώνα για την ύπαρξη που συμβαίνει παντού. [...] Κατευθείαν συνειδητοποίησα πως κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες, τα πιο επιθυμητά είδη τείνουν να διατηρηθούν και τα λιγότερο επιθυμητά τείνουν να καταστραφούν. Το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας είναι ο σχηματισμός νέων ειδών. Τότε ήταν που είχα επιτέλους μια θεωρία με την οποία μπορούσα να δουλέψω.

Κάρολος Δαρβίνος

Η γέννηση της πολιτικής οικονομίας

Έχουμε ζήσει πρωτόγνωρες στιγμές. Ή μήπως όχι; Με όσα θα ακολουθήσουν θα ισχυριστούμε το αντίθετο. Θα εξερευνήσουμε τον τρόπο με τον οποίο η πρωτόγνωρη εποχή μας ριζώνει στην ιστορία των δυτικών κρατών και των ειδικών τους. Υποστηρίζουμε, λοιπόν, πως η Δημόσια Υγιεινή¹ και η Στατιστική, είναι σύμφυτες με την διαχείριση των εργατών/τριών από το καπιταλιστικό κράτος. Τμήμα αυτής της διαδικασίας ήταν και είναι ο κρατικός έλεγχος των γεννήσεων. Με άλλα λόγια: η Ευγονική.

Η Πολιτική Οικονομία, η λογιστική των κρατών και του πληθυσμού, ήδη από τη γέννηση της μεταχειρίζεται την Ευγονική. Αυτό εμφανίζεται σε ένα αφηρημένο επίπεδο στον πρώτο

οικονομολόγο, τον Φρανσουά Κενέ [1694- 1774], ο οποίος άντλησε τη θεωρία του για την κυκλοφορία του χρήματος από τις θεωρίες του γιατρού Ουίλιαμ Χάρβει [1578- 1657]. Με τον ίδιο τρόπο που ο χειρουργός παρενέβαινε όταν κάτι διατάρασσε την κυκλοφορία του αίματος, το κράτος έπρεπε να παρεμβαίνει προκειμένου να αποκαταστήσει την κυκλοφορία του χρήματος και του εμπορεύματος, έλεγε ο Κενέ. Στο πεδίο που μας αφορά βλέπουμε πως από πολύ νωρίς εμφανίζεται η ιδέα της αρμονικής φυσικής λειτουργίας, της αφύσικης εκτροπής της και της δυνατότητας του κράτους να αποκαθιστά το φυσικό.

Δεν θα σταθούμε εδώ όμως. Θα προχωρήσουμε λίγες δεκαετίες μετά, καθώς τότε γεννιέται ο σπουδαιότερος και πιο επιδραστικός οικονομολόγος του 18^{ου}-19^{ου} αιώνα. Ξέρουμε πως το μυαλό σας πηγαίνει, δίκαια, στα ονόματα των Σμιθ, Ρικάρντο, Μιλλ ή Μπένθαμ. Όχι! Ο πιο επιδραστικός οικονομολόγος της εποχής γεννιέται σε μια μεσοαστική οικογένεια του αγγλικού Νότου το 1766 και το όνομα του είναι Τόμας Ρόμπερτ Μάλθους. Ο Μάλθους εκπαιδεύεται μέσω οικοδιδασκαλίας και στα δεκαοκτώ του χρόνια μπαίνει στο Κολλέγιο του Ιησού του Κέμπριτζ για να σπουδάσει κλασική Φιλοσοφία, Επιστήμες και Μαθηματικά. Στη συνέχεια γίνεται κληρικός της Αγγλικανικής Εκκλησίας. Το 1805 γίνεται καθηγητής Οικονομικών και Ιστορίας στο Κολλέγιο των Ανατολικών Ινδιών, το 1818 εντάσσεται στην Βρετανική Βασιλική Εταιρεία και το 1821 γίνεται ιδρυτικό μέλος της Λέσχης Πολιτικής Οικονομίας του Λονδίνου. Στη Λέσχη συμμετέχουν τα βαριά ονόματα της βρετανικής σκηνής: ο Μιλλ, ο Ρικάρντο και ο Σέι, αλλά ο Μάλθους είναι ο μοναδικός ακαδημαϊκός δάσκαλος. Η Λέσχη συνιστά τον πρώτο βρετανικό θεσμό για την Πολιτική Οικονομία και, όπως καταλαβαίνετε, ο ρόλος και η επίδραση που έχει στον Μάλθους είναι κάτι περισσότερο από σημαντική.

Ο Μάλθους γράφει τρία σημαντικά κείμενα εκείνη την περίοδο. Το 1798 γράφει το *Δοκίμιο για την αρχή του πληθυσμού*, στο οποίο επανέρχεται το 1803. Το 1815 γράφει την *Έρευνα για τη Φύση και την Πρόοδο της Προσόδου* και το 1820 τις *Αρχές της Πολιτικής Οικονομίας*.

Η πολιτική οικονομία της επιθυμίας

Το βιβλίο του Μάλθους που θα μας απασχολήσει περισσότερο είναι το *Δοκίμιο για την Αρχή του Πληθυσμού*, καθώς εκεί θα αναπτύξει την πιο επιδραστική θεωρία του η οποία συμπυκνώνεται ως εξής:

Οι άνθρωποι διέπονται από δύο βασικές ανάγκες: το σεξ και το φαγητό. Κι αυτό είναι πρόβλημα καθώς αν οι άνθρωποι αφεθούν χωρίς κρατικό έλεγχο του πληθυσμού θα αυξάνονται γεωμετρικά, 1 2 4 8 16 κοκ, αντίθετα η παραγωγή της τροφής θα αυξάνεται αριθμητικά 1 2 3 4 5 6 κοκ. Ο πληθυσμός βρίσκεται λοιπόν πάντα σε μια σχέση έντασης με το πλήθος των διατροφικών μέσων.

Το δοκίμιο είναι ένα πολιτικό και πολεμικό βιβλίο, όχι μόνο γιατί αντιδρά στις θεωρίες των οπαδών της *τελειοποιησιμότητας*² της ανθρωπότητας και στους συντηρητικούς της εποχής του, αλλά γιατί επιτίθεται στον βρετανικό *Poor Law*. Ο *Poor Law*, ένα σύστημα Νόμων για τη Φτώχεια, επιχειρούσε να προστατεύσει τη βρετανική εργατική τάξη και το υποπρολεταριάτο της εποχής. Εμφανίστηκε στον ύστερο Μεσαίωνα από την Ελισάβετ την Α' της δυναστείας των Τυδώρ, ενώ στη συνέχεια μέχρι και τον Β'ΠΠ ανανεωνόταν με συνεχείς νομοθετικές πράξεις, τις λεγόμενες *Poor Law Acts*. Ήδη από τον 16^ο αι. διακηρυγμένος στόχος αυτής της νομοθεσίας ήταν να δημιουργηθούν προστατευτικοί θεσμοί, ικανοί να αντιμετωπίσουν την επαιτεία, την αστεγία και την αλητεία. Και ταυτόχρονα να εσταλάξουν στους φτωχούς την ηθική της εργασίας.³

Με βάση τα παραπάνω νομίζουμε πως γίνονται σαφείς οι λόγοι της εναντίωσης του Μάλθους στις αναδυόμενες όψεις των θεσμών της κοινωνικής πρόνοιας. Μάλιστα, πρότεινε πως η Μ. Βρετανία θα έπρεπε να ανακοινώσει κάποια στιγμή πως τα παιδιά που γεννιούνται από μια συγκεκριμένη ημερομηνία και μετά θα έπρεπε να αρχίζουν να εξαιρούνται από τους συγκεκριμένους προστατευτικούς θεσμούς. Με τον τρόπο αυτό η ισχύς των Νόμων για τη Φτώχεια θα αποδυναμωνόταν μέχρι αυτοί να καταργηθούν τελείως, καθώς δεν θα αφορούσαν σταδιακά κανέναν. Στη δεύτερη έκδοση του *Δοκίμιου* έγραφε πως:

Αντί να συστήνουμε την καθαριότητα στους φτωχούς, πρέπει να τους προτείνουμε τις ακριβώς αντίθετες συνήθειες. Στις πόλεις μας, πρέπει να κάνουμε τους δρόμους στενότερους, να τους στοιβάξουμε σε σπίτια και να επιδιώξουμε την επιστροφή της πανούκλας. Στην εξοχή πρέπει να χτίσουμε τα χωριά τους δίπλα σε αποξηραμένες δεξαμενές και πιο συγκεκριμένα να ενθαρρύνουμε την οικοδόμηση οικισμών σε ελώδη εδάφη και κάτω από ανθυγιεινές συνθήκες. Πάνω απ' όλα, όμως, πρέπει να απαγορέψουμε τα φάρμακα που θεραπεύουν συγκεκριμένες πολύ σκληρές παθήσεις.

Ο Μάλθους είναι εξαιρετικά σκληρός. Φιλοδοξεί να οργανώσει αβίωτες συνθήκες ζωής για τους/τις εργάτες/τριες και τους/τις φτωχούς/ες, στον βαθμό που οι τελευταίοι/ες επιμένουν να αναπαράγονται και να αυξάνουν τη ζήτηση για διατροφικά προϊόντα. Ας κρατήσουμε αυτές τις δύο λέξεις προτού δούμε πιο συγκεκριμένα τις προτάσεις του Μάλθους: επιθυμία και ζήτηση. Το κράτος προκειμένου να ελέγξει και να ρυθμίσει τη ζήτηση, πρώτα πρέπει να οργανώσει τις συνθήκες εντός των οποίων διαβιούν οι επιθυμητικές μηχανούλες των εργατών/τριών.

Οι δύο μορφές ελέγχου του πληθυσμού

Θα προσπαθήσουμε να σταθούμε στον τρόπο με τον οποίο ο Μάλθους σχεδιάζει τον δέοντα ρόλο του κράτους έναντι του πληθυσμού. Στα κεφάλαια 4 και 5 του *Δοκιμίου*, ο Μάλθους παρουσιάζει αναλυτικά δύο συμπληρωματικές εκδοχές της δυνατότητας των ανθρώπων να τεκνοποιούν. Η πρώτη σχετίζεται με τα διαφορετικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά των διαφορετικών τάξεων (μεσαίας τάξης, εργατών/τριών και υπηρετών/τριών), ενώ η δεύτερη σχετίζεται με την λειτουργία του κράτους. Πιο συγκεκριμένα γράφει πως:

Ο προληπτικός έλεγχος φαίνεται πως σε κάποιο βαθμό λειτουργεί σε όλες τις τάξεις. Υπάρχουν κάποιοι άντρες, ακόμα και στην υψηλότερη κοινωνική βαθμίδα, που απορρίπτουν την επιλογή του γάμου εξαιτίας της αναγκαστικής περικοπής κάποιων προσωπικών εξόδων και της απώλειας των απολαύσεων που αυτός προϋποθέτει. Αυτοί οι προβληματισμοί είναι σίγουρα απλοϊκοί. Όμως η προνοητικότητα αυτού του είδους έχει βαρύνουσα σημασία, ειδικά όσο κατεβαίνουμε στην κοινωνική βαθμίδα⁴.

Ένας άνδρας που βρίσκεται στο όριο της κατηγορίας των gentlemen λογικά επιθυμεί να παντρευτεί μια γυναίκα παρόμοιας τάξης με εκείνον. Η ανάγκη του να συναναστρέφεται ανθρώπους κατώτερων τάξεων και η περιορισμένη οικονομική του ευμάρεια σίγουρα δεν τον βοηθάει να προσεγγίσει μια γυναίκα με ανάλογη μόρφωση και ταξική καταγωγή, γράφει στη συνέχεια ο Μάλθους. Αντίστοιχα οι εργάτες όταν παντρεύονται, αναγκάζονται να μοιράζονται τους πενιχρούς μισθούς τους συντηρώντας ένα νοικοκυριό και τα πράγματα γίνονται πολύ πιο δύσκολα όταν μαζί με αυτό πρέπει να συντηρούν και τα παιδιά τους, τα οποία σίγουρα θα μεγαλώσουν πεινασμένα και άρρωστα. Αυτή τη συνείδηση οφείλουν να έχουν οι άνθρωποι ώστε να προνοούν και να μην κάνουν παιδιά. Κι αυτήν την άτυπη προληπτική εναντίωση στις γεννήσεις πρέπει να διαδίδει το κράτος.

Το πρόβλημα για τον Μάλθους εντοπίζεται στους Νόμους για την Φτώχεια, οι οποίοι στερούν από τους Βρετανούς εργάτες το αίσθημα ανεξαρτησίας που τους χαρακτηρίζει και δημιουργούν ευνοϊκές συνθήκες για τη γέννηση παιδιών, ειδικά στις κατώτερες τάξεις. Με άλλα λόγια οι εργάτριες γεννούν ανεξέλεγκτα γιατί τους μεγαλώνει τα παιδιά το κράτος. Ας δούμε όμως και τη δεύτερη μορφή ελέγχου. Γράφει ο Μάλθους στο κεφάλαιο V:

Είναι μόνιμο παράπονο των ιδιοκτητών των βιοτεχνιών πως η αύξηση των μισθών καταστρέφει τους εργάτες, είναι δύσκολο να συλλάβει κανείς πως αυτοί οι άνθρωποι δεν αποταμιεύουν τα χρήματα που παίρνουν για να συντηρήσουν τις οικογένειες τους στο μέλλον, αλλά τα ξοδεύουν στον αλκοολισμό τους και τα σκορπίζουν από εδώ κι από εκεί, κι ότι αυτό δεν θα συνέβαινε αν δεν βασίζονταν στην εκκλησία για την περίπτωση που συμβεί κάποιο ατύχημα.⁵

Ο Μάλθους στη συνέχεια κάνει τις προτάσεις του συγκεκριμένες:

α) Πρέπει να καταργηθούν όλες οι μορφές πρόνοιας ώστε οι εργάτες να μπορούν να διαπραγματεύονται σε καθεστώς ανάγκης την τιμή της εργασίας τους. Η αγορά εργασίας τότε θα είναι ελεύθερη και θα αφαιρεθούν τα κωλύματα που εμποδίζουν εδώ και αρκετό καιρό την τιμή της εργασίας να ανέβει ανάλογα με τη ζήτηση.

β) Να δοθούν κίνητρα στους εργάτες να φύγουν από τις πόλεις και να ασχοληθούν με τον πρωτογενή τομέα.

γ) Να ιδρυθούν πτωχοκομεία-μικρές βιοτεχνίες στην ύπαιθρο, στα πρότυπα των αστικών Workhouses. Τα κτήρια αυτά δεν πρέπει να είναι κάποια βολικά άσυλα για κάθε δυσκολία, αλλά τόποι όπου η απελπισία θα μπορεί να βρει κάποια ανακούφιση. Κάπως έτσι θα σταματήσουν οι οικογένειες των εργατών να κάνουν παιδιά, κι αν τα κάνουν, το κράτος θα είναι σίγουρο πως θα έχουν παράξει ικανοποιητική ποσότητα τροφής για να επαρκεί στην κοινωνία.

Ο καλός κύριος Μάλθους

Πρέπει να ομολογήσουμε πως η ανάγνωση του μας προκάλεσε μια σχετική αποστροφή. Πως είναι δυνατόν να γράφει έτσι, εύλογα αναρωτιέται κανείς/καμία. Κι όμως ο Μάλθους είναι ένας καλός επιστήμονας ο οποίος παρουσιάζει την Αρχή του Πληθυσμού ως

νόμο της φύσης και της κοινωνίας. Έναν νόμο που πρέπει να σεβαστούμε και να τον θεωρήσουμε ως αρχή ρύθμισης της κοινωνικής ζωής. Στόχος του Μάλθους είναι η ευημερία του συνόλου της κοινωνίας. Οι λύσεις που προτείνει είναι ένας τρόπος να αντιμετωπίσουμε τις αρνητικές συνέπειες των φυσικών νόμων και να προάγουμε ανώτερες, λιγότερο αγχωμένες, θλιμμένες και πιεσμένες μορφές ζωής.

Αν παρακάμψουμε την αποστροφή μπορούμε να μάθουμε πολλά. Μπορούμε να μάθουμε με σιγουριά πως το καπιταλιστικό κράτος ήδη από τον 18^ο αι.- ίσως και νωρίτερα- επιχειρούσε να αναλάβει τη διαχείριση της συμπεριφοράς των φτωχών και των εργατών, ώστε να τη ρυθμίσει σε κατάλληλα πρότυπα. Για τον Μάλθους κεντρικό σημείο αυτής της διαδικασίας έπρεπε να είναι η γυναικεία αναπαραγωγική εργασία. Οι γυναίκες έπρεπε να ρυθμιστούν στο να παράγουν την κατάλληλη ποσότητα παιδιών ώστε να μη δημιουργούνται «πληθωριστικές πιέσεις» στην *Αρχή του Πληθυσμού*. Οι υγειονομικές ζώνες, η προπαγάνδα, η δημιουργία κατάλληλων παραγωγικών μονάδων και η επίθεση στις κοινότητες και τις συνθήκες των εργατών/τριών συνιστούσαν κάποια από τα μέσα αναδιοργάνωσης της παραγωγής και της αναπαραγωγής, των καθημερινών συνθηκών δηλαδή εντός των οποίων εργάζονταν και κοινωνικοποιούνταν οι εργάτες/τριες.

Με άλλα λόγια: Η Ευγονική αποτελεί όπλο του καπιταλιστικού κράτους ήδη από τη γέννηση της Πολιτικής Οικονομίας. Η διαχείριση της ασθένειας, η παραγωγικότητα της εργασίας και η ρύθμιση των γεννήσεων διαπλέκονται μέσα στο ίδιο σώμα γνώσεων. Κι αυτό είναι ένα δίδαγμα από το παρελθόν που δυστυχώς παραμένει απολύτως απαραίτητο.

1. Με τον όρο *Δημόσια Υγιεινή* αναφερόμαστε στην λειτουργία του κράτους που επιχειρεί να μελετήσει και να αντιμετωπίσει τις ασθένειες ως κοινωνικά προϊόντα. Η Επιδημιολογία και η Πολεοδομία πρέπει να θεωρούνται δύο σύγχρονα επιστημονικά αντικείμενα που αναδύονται μέσα από την κρατική επιστήμη της Δημόσιας Υγιεινής.

2. Χρησιμοποιούμε τη λέξη *τελειοποιησιμότητα* για να αποδώσουμε στα ελληνικά τον αγγλικό όρο *perfectibility*. Οπαδοί αυτή της ουτοπικής θεωρίας που ισχυριζόταν πως η ανθρωπότητα βαδίζει προς έναν παράδεισο αρμονικής ζωής και ισότητας ήταν ο μαθηματικός Νικολά ντε Κοντορσέ και ο βασικός αντίπαλος του Μάλθους, ο Ουίλιαμ Γκόντγουιν.

3. Ο Poor Law του 1601 εγκαινιάζει τον θεσμό των Πτωχοκομείων (Workhouses), ώστε οι φτωχοί έπρεπε να εργάζονται στις βιοτεχνίες προκειμένου να αποκτήσουν δικαίωμα πρόσβασης στα προνόμια του Poor Law.

4. Malthus T.R., *An essay on the Principle of Population*, Oxford University Press 2008, p. 31-32.

5. Malthus, ό.π., σελ. 41.